

Ю. О. Пуголюков

(Полтава)

ДВОЯРУСНІ БУДІВЛІ РОМЕНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Двоярусні будівлі роменської культури відомі серед пам'яток у басейнах рік Десни, Сули, Ворскли та Сейму. Вони фіксуються завдяки спостереженням за послідовністю залягання шарів та керамічного матеріалу у абрисах котловану. Характерною особливістю таких жител є залишки опалювального пристрою, який завалився з другого поверху. Час побутування таких жител припадає на пізній етап роменської культури середини X — початку XI ст.

К л ю ч о в і с л о в а: роменська культура, літописна Лтава, двоярусність.

Серед досліджених розкопками житлових будівель на території південно-східних сіверян виокремлюється група об'єктів, які дещо вирізняються від загалу досліджених. Головною особливістю таких будівель є наявність двох ярусів.

Вперше, житла роменської культури з такою плановою схемою були досліджені О.В. Григор'євим на поселенні поблизу с. Горбове у Подесенні. В процесі розкопок цієї пам'ятки вдалося виявити та зафіксувати в двох житлах існування кількох ярусів [Григор'єв, 1985, с. 269—270; 2000, с. 90—94]. На основі здобутого матеріалу О.В. Григор'євим були закладені принципи виявлення та інтерпретації подібних будівель. Фіксація таких жител відбувається завдяки спостереженням за черговістю залягання шарів та керамічного матеріалу в заповненні котловану. Надійним свідченням існування другого поверху є характерний утрамбований прошарок «другої підлоги», що зазвичай має певний нахил до центру котловану, під яким залягають перегорілі рештки перекриття. Але все ж головною ознакою таких будівель є рештки опалювальної споруди, що впала із другого ярусу. Ці залишки звичайно

добре фіксуються за плямою з пропеченої глини, в якій зустрічаються рештки конструкції печі, посуду та ін.

Надалі розробки попередника дещо вдосконалила та доповнила О.М. Єнукова опираючись на результати власних польових дослідження та порівняльний аналіз з контрукцією аналогічних будинків давньоруського часу, дослідниця до вище зазначених ознак додає ще одну [Єнукова, 2005, с. 49]. Мова йде про наявність так званого «некомплектного» стовпа в середині котловану, що розташований на певній відстані від стінок. Існування такого стовпа пов'язують з особливістю влаштування печі на другому ярусі, коли необхідним є підкріплення міжярусного перекриття додатковим стовпом.

Житлові об'єкти з такою плановою структурою в більшості виявлені в басейнах Сейму та Десни. Окрім згаданих вище жител з Горбівського поселення, такі житла досліджені на поселенні поблизу с. Ліпіно [Єнукова, 2005; 2007, с. 42—48, рис. 47—53], та, вірогідно, у Новгород-Сіверському [Григор'єв, 2000, с. 95—96].

Відомі подібні споруди і для південно-східних територій розселення літописних сіверян. Вони розширюють і доповнюють відомості стосовно будівельної справи носіїв роменської культури.

Отже, на поселенні Сампсоніїв острів, поблизу с. Сенча на Сулі було виявлено декілька об'єктів фіналу роменської культури. Найбільш повно дослідженою виявилась будівля Г-24. Її котлован має підпрямокутні обриси із заокругленими кутами. Житло зорієнтоване стінами за сторонами світу із невеликим відхиленням. Розміри котловану 3,90 × 2,80 м, площа 8,60 м². Глибина котловану становить 0,70—0,75 м. На глибині 0,40 м по периметру котловану була

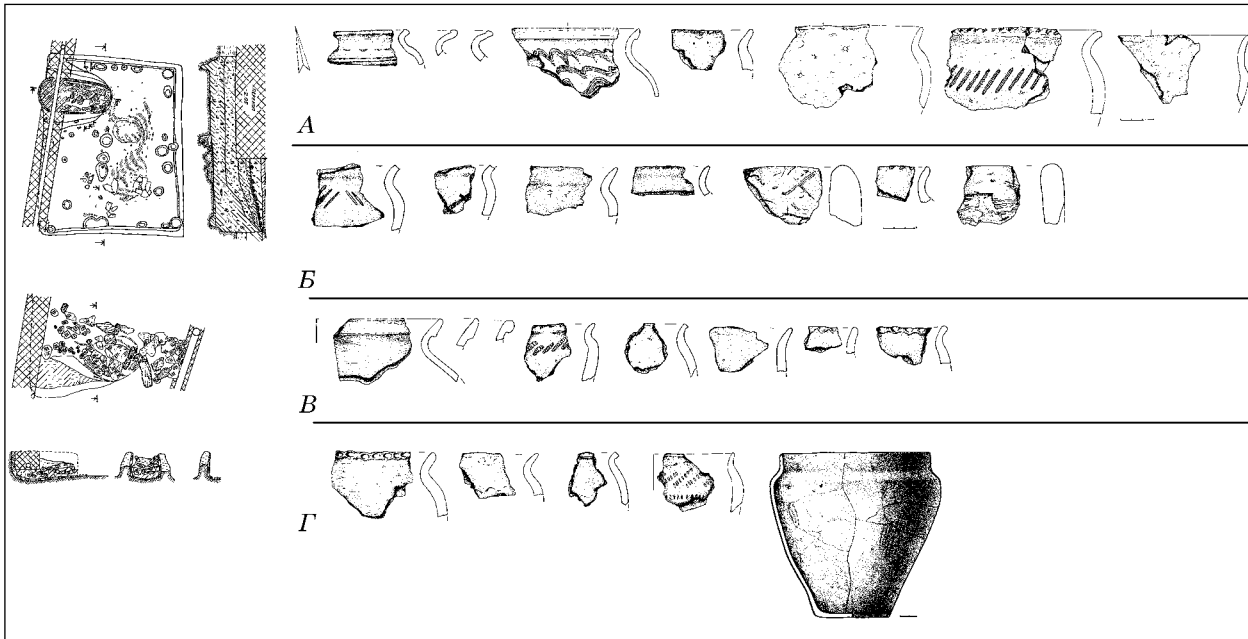

Рис. 1. Полтава. Житло 7/1997. План, перетини та керамічний комплекс

залишена сходинка-уступ шириною 0,35—0,70 м. [Терпиловский, Моргунов, 1992, арк. 12, рис. 27; Моргунов, 2003, с. 126, рис. 62, 3].

Ця будівля досить добре стратифікована. Нижня частина котловану характеризується наявністю потужних золистих відкладень. В середній частині заповнення простежено увігнуту до центру лінзу із значним вмістом печини. На думку Ю.Ю. Моргунова, автора розкопок, ця лінза є рештками стелі нижнього ярусу — підкліта, що в свою чергу підкріплюється і розвалом печі другого ярусу, котрий лежить на ній [Моргунов, 2003, с. 35, рис. 9]. На підставі відсутності навколо будівлі стовпових ямок, дослідник стверджує, що стіни житла були розміщені із певним відступом від бортирів котловану і були рубленими.

Декілька будівель з подібною вертикальною схемою планування зафіксовано і на Полтавському сіверянському поселенні.

Розпочнемо огляд із житла, дослідженого експедицією Центру археології в 1997 році на посаді літописної Лтави. В польовій документації ця будівля значиться як житло № 7 [Супруненко, Кулатова, Левченко, Приймак, 1997, арк. 19—23, 28—32]. Його детальний опис та інтерпретація наведені в окремій публікації [Левченко, Мироненко, Супруненко, 2001]. Проте видається слушним запропонувати дещо іншу інтерпретацію виявлених решток. Так, автори публікації відкидають ідею двоярусної будівлі. Натомість вбачають в об'єкті, індексованому як «житло № 7», два різночасові комплекси. Із найпізнішою будівлею, що датується часом феодальної роздробленості, пов'язується шар «7А», в заповненні якого виявлено три давньоруські кружальні вінця та значну кількість кераміки кінця X — XI ст., а також залишки

поруйнованої печі. Виходячи із цього робиться висновок, що давньоруське житло повністю «сіло» в котлован більш раннього, роменського. В якості додаткових аргументів наводиться «традиційність обрання давньоруським населенням Поворскля місць спорудження жител саме над котлованами старих житлових будівель, що може пояснюватися усталеними уявленнями про ритуальну (символічну) цінність певних місць для проживання, будівництва» [Левченко, Мироненко, Супруненко, 2001, с. 56]. Однак в традиційному слов'янському домобудівництві зведення житла на тому місці, де колись вже існувало інше житло, що загинуло внаслідок тих чи інших обставин, було заборонено. Це досить повно підтверджується і археологічним матеріалом. Так, повне співпадіння меж раннього та пізнього житла є доволі рідкісним явищем, і зазвичай має значний хронологічний розрив між комплексами. Така ситуація відмічалась, зокрема, на Рашківському поселенні [Баран, 1988, с. 16] та на поселенні поблизу с. Горбове [Григорьев, 2000, с. 77—79]. На території Полтави подібні випадки також зафіксовані. Мова йде про житла 6 та 6А і 11 та 11А. Одразу необхідно зауважити, що верхні частини цих об'єктів досить сильно поруйновані пізніми перекопами, але межі цих комплексів встановлюються більш-менш коректно, і, відповідно до польової документації, пізніші котловани частково переривають більш ранні.

Отже, спробуємо на основі наявних матеріалів дещо під іншим кутом зору розглянути виявлене житло. Та, перш за все, необхідно подати опис тих решток житлової будівлі, що дійшли до нас завдяки розкопкам.

Котлован житла № 7 за своєю формою близький до прямокутника, зорієнтований стінами за

сторонами світу, (із незначним відхиленням на схід). Його розміри (північний схід — південний захід) наступні: 3,35—3,60 × 4,40—4,60 м. Стіни вертикальні, збереглися на висоту 0,50—1,30 м. Дно відносно рівне. По лінії стін житла, окрім пошкодженої західної, простежено материкову приступку висотою 0,10—0,20 м від рівня підлоги та шириною 0,07—0,24 м. У підлозі виявлено 24 стовпові ямки різного призначення округлої та овальної в плані форми діаметром від 0,07 до 0,32 м, глибиною від 0,05 до 0,30 м (рис. 1). В районі центральної стовпової ями, дугою навколо неї, розчищено 8 невеликих (діаметром 0,03—0,06 м та глибиною 0,05—0,08 м) ямок від кілків внутрішньожитлової конструкції (рис. 1).

Опалювальна споруда знаходилася в північно-західному кутку житла. Орієнтована на південь (рис. 1). Її форму в плані умовно можна назвати трапецієподібною. Стіни печі в нешкодженій частині збереглися на висоту до 0,6—0,7 м, розміри — 1,2—1,8 × 1,8 м, черинь видовжено-овальної в плані форми (0,9 × 1,8 м), внутрішня частина трохи врізана у стінку котловану. Рівень череня знаходився на 2—5 см нижче від рівня підлоги. Нижня частина стінок печі вирізана у материковому суглинку на висоту до 0,3 м, вище вони виліплені з світло-жовтої глини.

Заповнення котловану житла виявилось добре стратифікованим, і дозволило дослідникам виділити в ньому чотири добре фіксовані шари, що отримали позначення — «7А», «7Б», «7В», «7Г».

Шар «7А», потужністю до 0,35 м, пошкоджений новітніми перекопами, особливо в південній частині. Він характеризується наявністю в заповненні вугілля та піщини. В південно-східному кутку будівлі знайдені залишки сильно зруйнованої печі — шматки завалених стін та склепіння (рис. 1). Поряд із рештками печі знайдено 3 обгорілі, вірогідно дубові дошки товщиною 7—8 см. Нижче цього рівня майже по всій площі будівлі, окрім південно-західного кута, виявлені залишки глиняної обмазки підлоги товщиною до 1,0—1,5 см зі слідами побілки. На цьому ж рівні простежено велику кількість попелу. Вище підлоги виявлено ще два шматки дощок та кілька обгорілих фрагментів дерева. Простежено падіння рівня залишків підлоги з півдня — південного сходу на північ — північний захід. У південному і південно-західному кутках будівлі на глибині 1,42 м виявлено масив ґрунту, що складався зі шматків коричнево-жовтого суглинку із темно-сірими гумусованими включеннями та вугіллям. Цей шар індексовано як «7Г».

Кераміка з шару представлена, крім пізньороменських зразків ліпного посуду, фрагментами вінець кружальних горщиків кінця X — XI та трьома уламками вінець XII—XIII ст. (рис. 1, А).

Шар «7Б», товщиною в 0,3 м (рис. 1) мав неоднорідну структуру з грудок коричнево-жовтого суглинку, з невеликою кількістю чорнозему та вугілля. Кераміка з шару представлена, крім пізньороменського ліпного посуду, кількома фрагментами кружальних давньоруських горщиків (рис. 1, Б).

Шар «7В» потужністю до 0,45 м (рис. 1) — темно-сірий гумусований шар із включеннями вугілля, випаленої обмазки, жовтого суглинку. Керамічні матеріали здебільшого належать пізньороменському ліпному посуду. Виявлені також три манжетоподібних вінця кружальних посудин, кілька стінок і денце X—XI ст. (рис. 1, В). З рівня цього шару простежувалися залишки опалювальної споруди.

Шар «7Г» був неоднорідною структурою, в якій домінували включення коричнево-жовтого суглинку з домішками великої кількості вугілля, обгорілої обмазки та темно-сірі гумусовані включення (рис. 1). Таким чином, у цій частині споруди його потужність досягала 1,20 м. У масиві цього шару виявлений розвал великої ліпної посудини — роменського горщика з вертикальними вінцями (рис. 1, Г). Вище рівня розвалу, на глибині 2,08 м, виявлені фрагменти стінок чи склепіння печі, а під ними — шматки обмазки підлоги зі слідами побілки, які походять від залишків опалювальної споруди та підлоги у шарі «7А». Керамічні матеріали представлені уламками роменського посуду та кількома фрагментами давньоруського (рис. 1, Г). Нижче шару «7Г», на підлозі житла, простежений тонкий, до 2 см, сірий гумусований попельастий прошарок.

Отже, житло № 7 має заглиблений котлован та значну кількість стовпових ямок різної конфігурації та розмірів. Дійсно, їх кількість достатня для влаштування каркасно-стовпової конструкції стін, але можливість такого конструктивного вирішення знаходить певні заперечення. Відповідно до плану житла, стовпові ямки, що мали б бути основою такої конструкції, різного розміру і розташовані впритул до стін. Отже, варіантом зведення каркасу є закладання в паз, але стовповики, що розташовані по центру, менші за розмірами і навряд чи могли виконувати роль несучої конструкції. До того ж стовпові ямки поруч із північною стінкою мають видовжені обриси, що дозволяє вбачити в них рештки від колотих колод, влаштованих вертикально. Досить цікавою є і здвоєна ямка, що розташована посередині південної стіни (імовірно маркує певні ремонтні роботи в житлі). Також на неможливість влаштування каркасно-стовпової конструкції вказує і пічка, що своєю задньою стінкою пов'язана із стінами котловану. Цілком можливим видається говорити про те, що виявлені стовпові ямки є основою для влаштування дерев'яного обличкування стінок котловану житла. Інші ж стовпові ямки, що не вписуються в систему обличкування

ня стін, можливо, належать до опор другого ярусу. Однією з них є стовпова ямка, яку автори статті пов'язали із «центральною стовпвою ямкою» [Левченко, Мироненко, Супруненко, 2001, с. 54]. Але використання центрального стовпа в роменському домобудівництві не практикувалося. Наявність такої потужної опори повинна була б бути викликаною децю іншими обставинами. Потреба в таких стовпах пояснюється необхідністю підтримувати підлогу другого ярусу, особливо тоді, коли на ньому була розміщена піч. Використання таких конструкцій в роменському домобудівництві відмічено, зокрема, в матеріалах Посейм'я [Енукова, 2007, с. 46, рис. 51]. Із такою піччю слід пов'язувати рештки зруйнованої опалювальної споруди, що були виявлені в шарі «7А». Окрім цього поруч із піччю виявлено рештки дерев'яних плах та залишки побіленої підлоги. Зокрема наявність останньої та виявлене її падіння до середини об'єкту, дослідники пояснили просіданням ґрунту до раннього котловану. Однак, таке пониження рівня підлоги швидше за все є наслідком падіння конструкції другого ярусу, свідченням якого виступають і рештки печі та сліди перекриття. Подібний випадок досить достатньо описав О.В. Григор'єв на матеріалах Горбовського поселення [Григор'єв, 2000, с. 92—93]. В цілому трактуванню шару «7А» як решток другого ярусу не протирічить і керамічний матеріал, в якому переважає кераміка X—XI ст., а наявність певної кількості знахідок кераміки XII—XIII ст. є цілком звичним явищем для верхніх шарів заповнення котлованів роменських жител на території Полтави.

Наступним об'єктом, що привертає увагу своєю неординарністю, є житло № 6/2007, що досліджене у центрі розкопу III по Першотравневому просп., 21—21А. Як і попередній, цей комплекс вже досить повно опублікований [Супруненко, Пуголовок, 2008; Супруненко, Пуголовок, Мироненко, Шерстюк, 2009, с. 86—111], але його винятковість серед загалу досліджених жител роменської культури змушує ще раз звернутися до нього.

Отже, котлован житла впущений із стародавньої денної поверхні невеликого пагорбу над схилом яру (рис. 2). Розміри виявленого котловану наступні: довжина — 5,0 м; ширина — 3,50—3,65 м; глибина — 2,90—2,95 м від R, або 0,85—0,90 м від рівня похованого ґрунту. У плані котлован мав прямокутну форму, материкові стінки переходять у вирівняне і вичовгане в центрі материкове дно (рис. 2). Його зорієнтовано за довгою віссю у широтному напрямку із незначним відхиленням до північного сходу.

Заповнення об'єкту було однорідним, переважно чорноземним. Верхня частина позначалася просілим прошарком вуглин (рис. 2), що лежали практично через всю ширину котлова-

ну на глибині від 2,35 до 2,60 м. Цей прошарок підстилався над дном тонкими лінзами попелу і вуглин із слідами затьоків. Заповнення містило поодинокі шматки печини та обмазки, що тяжіли ближче до стінок. Практично на дні прослідковано суглинкові втоптані тонкі прошарки від кількох підлог-долівок.

В результаті дослідження внутрішнього обсягу котловану стало можливим виокремити принаймні три перепланування підклітку житлової будівлі.

На першому етапі, коли котлован мав меншу і підквадратну форму з розмірами 3,5—3,6 × 3,8—4,0 м, у північно-східному його кутку була влаштована невелика піч IV, а в західній частині — дощатий (?) настил, що вкривав майже половину всього простору і спирався на дві, викладені вздовж довших стінок, дерев'яні лаги. Можливо, канавки залишилися й від більш просілих підтесаних колод основи «набірної» обшивки стінок котловану. Поверхня долівки цього «будівельного» етапу була рясно вкрита попелом, окремими вуглинами, подрібненими черепками ліпного посуду.

На другому етапі котлован подовжили (розширили) у східний бік більше ніж на 1 м. У південно-східному кутку було споруджено конструкцію сходинок входу, від яких збереглися дві широкі ямки у материковій долівці та виїмка від порогу й місця закріплення східців на південно-східному краю котловану (рис. 2), а в північно-східному — значно більшу за розмірами піч II.

Піч II, влаштована на материковому дні з принесеного ззовні суглинку, з використанням прутчастого каркасу, сліди якого, у вигляді 15 ямок, розташованих по колу, добре простежені при перетині решток опалювальної споруди (рис. 2). Глибина таких ямок — 10—15 см, діаметр — 2—3 см. Особливістю спорудження печі II було вміщення до її західної стінки, край устя, мініатюрного ліпного роменського горщика [Супруненко, Пуголовок, 2008; Пуголовок, 2009].

Залишки конструкції входу у південно-східному кутку котловану об'єднували дві збережені широкі, з пологими обваленими стінками, неглибокі ямки у материковій долівці та виїмок від порогу на південно-східному краю котловану (рис. 2). Ямки мали округлу в плані форму, підпрямокутну й круглу заглибини в центрі, розміри: на рівні материкової підлоги — 0,55 × 0,65 та 0,90 × 0,90 м; у заглибинах — 0,40 × 0,35 і 0,45 × 0,65 м. Східні частини стінок цих ямок навскіс розширювалися до дна. Глибина обох не перевищувала 0,3 м від рівня долівки.

На південно-східному краю котловану, в основі похованого ґрунту, простежувалася виїмка від порогу у вигляді невеликого заглиблення видовженої форми — від 0,05 до 0,15 м, шириною 0,20 м та довжиною 1,20 м (рис. 2), заповнена рихлим чорноземом.

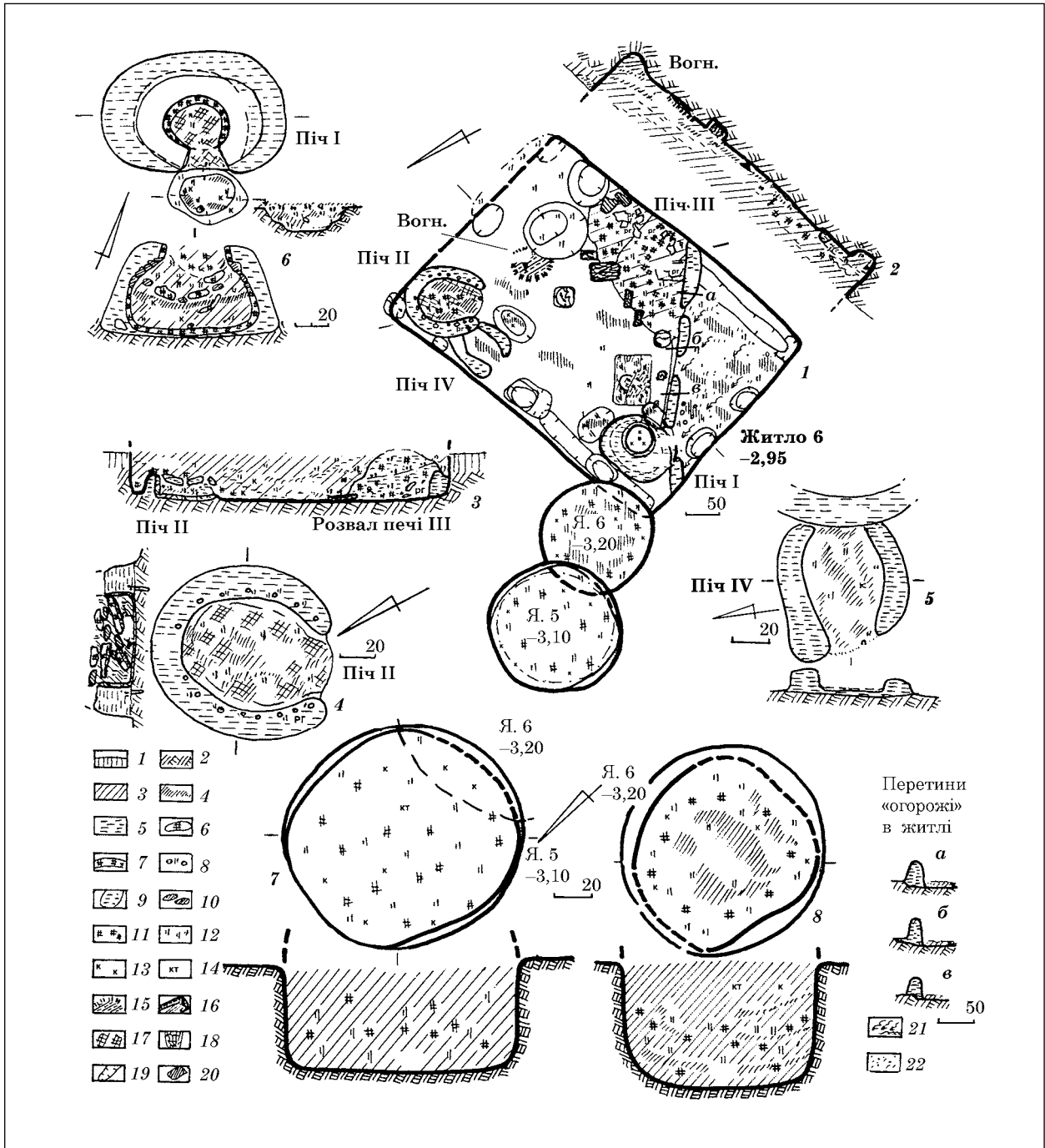

Рис. 2. Полтава. Житло 6/2007. План і перетини

Додатковим елементом облаштування внутрішнього простору на цьому етапі було влаштування справа від входу так званого «вогнища» (рис. 2), — місця розміщення скалки, позначеного на долівці невеликою заглибиною в 2—4 см.

Цей етап «перебудови» підклітку позначений появою ще кількох внутрішньожитлових об'єктів: влаштуванням 8 ямок по контуру котловану, пов'язаних зі спорудженням каркасно-стовпової обшивки нижньої материкової частини підкліту, створенням елементів умеблювання типу полиць, або ж влаштуван-

ням конструкції, стовпи основи якої слугували опорою для кріплення полиць і лав. Більшість з цих ямок мала підпрямокутну або напівовальну в плані форму, розміри від 0,15 × 0,20 до 0,35 × 0,50 м та глибину від 0,10 до 0,30 м нижче рівня долівки (рис. 2). До речі, вони перебували й відбитки-заглиблення від лаг.

В подальшому інтер'єр доповнили кількома стовпами-підпорками посеред внутрішнього простору котловану. Це дві невеликі, порівняно глибокі ямки посередині котловану (рис. 2) — у центрі, підквадратної в плані форми, розміром 0,25 × 0,25 та 0,30 × 0,30 м і глибиною 0,15—

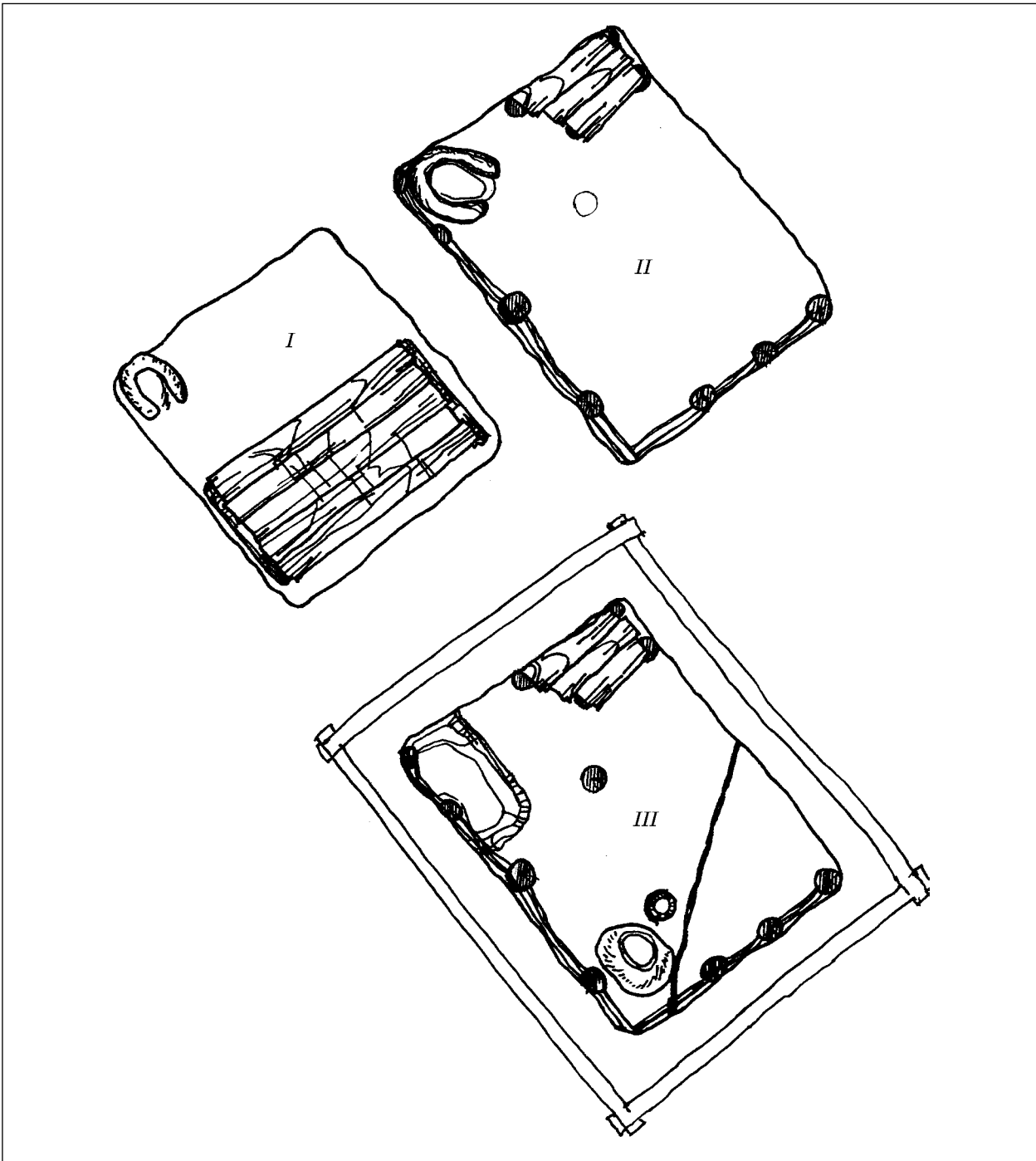

Рис. 3. Полтава. Житло 6/2007. Етапи перепланування підкліту

0,20 м. Вони могли виконувати функції додаткових опор для підтримання другого ярусу, на якому розташовувалася пічка.

Третій етап перебудов співпав зі спорудженням ще однієї пічної конструкції — добре збереженої на час розкопок печі I (рис. 2). Піч мала овальну в плані форму, зрізано-конусоподібну у перетині конструкцію зі сплюсненим верхом, влаштована у заглибині в 5 см на материковому дні підкліту із принесеного ззовні суглинку.

Ще однією деталлю інтер'єру цього заглибленого у материк приміщення під житловою

спорудою стало, вірогідно, влаштування на місці печей II і IV своєрідної «полиці», насипаної з мішаного ґрунту, взятого під час підчистки долівки і демонтажу решток зазначених печей. Розміри цієї підсипаної конструкції не перевищували в ширину 1,2 м, а довжина — 2,0—2,2 м. Висота такого втрамбованого підвищення типу материкових полиць у ранньороменських напівземлянках не перевищувала висоту останців печей — 0,20—0,25 м від рівня підлоги. Подібна конструкція, напевне, виступала основою для складування якогось збіжжя.

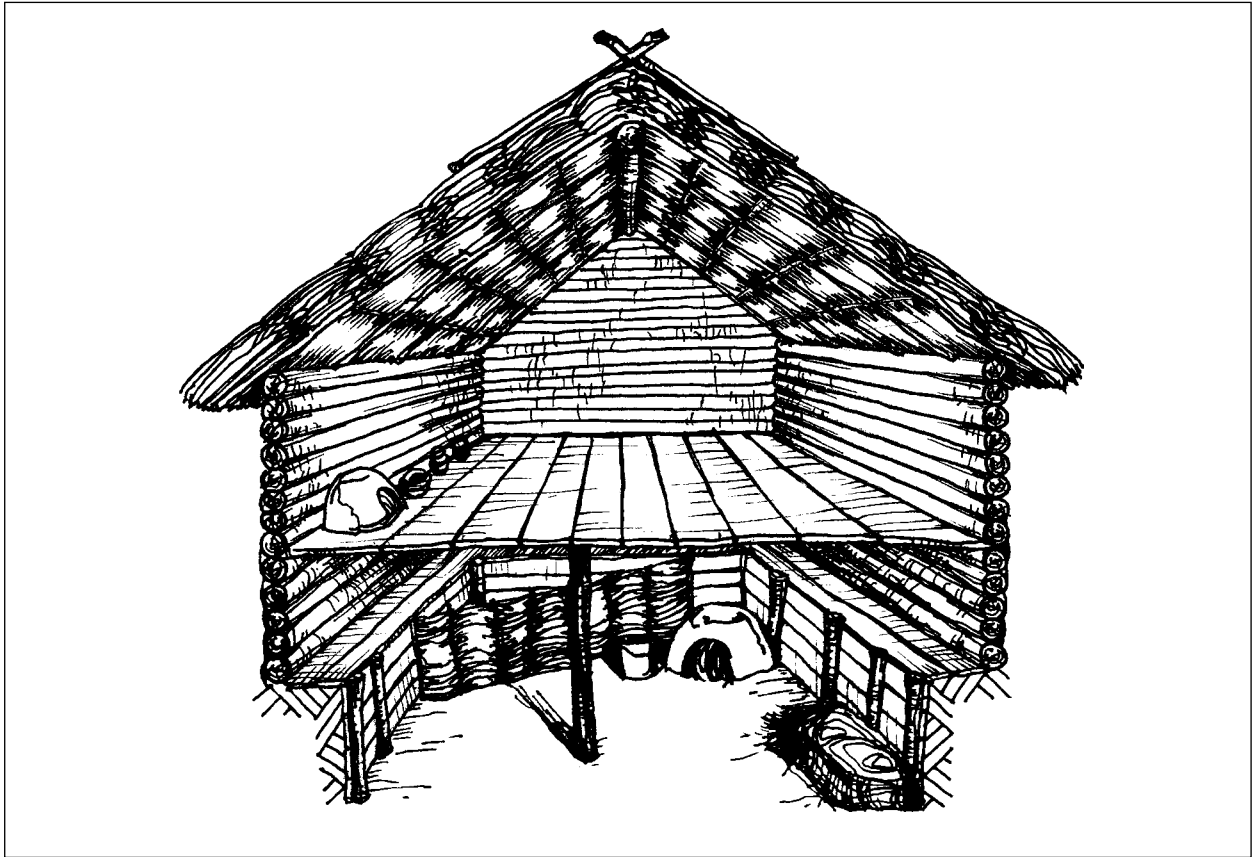

Рис. 4. Полтава. Житло 6/2007. Варіант реконструкції

Найпізнішим елементом облаштування підкліту виявилися рештки огорожі у південно-західному куті котловану у вигляді заглибини на його дні в 5 см, по краю якої, з боку внутрішнього обсягу була влаштована невисока глиняна стінка з трьома розривами у 0,15—0,50 м, що відділяла по діагоналі трикутну площу від північно-західного кута і печі I до майже середини західної стінки (рис. 2). Розміри цієї «огорожі» — 1,8 × 4,0 м (площа — 3,6 м²). Висота стінки коливалася від 0,38 до 0,47 м, товщина — від 0,20 до 0,30 м. Стінка, вірогідно, слугувала основою для влаштування клітки чи огорожі з гілок або жердин. Заповнення долівки цього «простору» вирізнялося затічним вмістом з попелом та вуглинами, було перемежоване прошарками глею, органіки, що вказувало на утримання в «огорожі» поросят або домашніх птахів. Клітка могла здійсватися до стелі підклітку, що було помітно за місцем падіння завалу печі III з горішньої частини житла (рис. 2).

Фінальний етап існування житла зафіксував завал печі III, що обвалилася під час пожежі з верхнього житлового приміщення до підклітку (рис. 2, 1, 3). Цей завал скошеною лінзою, розміром 1,2 × 2,5 м і потужністю 0,4—0,7 м, просів до заповнення, а в його основі лежали рештки обвалених донизу обгорілих плах перекриття, шириною 12 і товщиною 5—6 см, окре-

мих горілих дощок обшивки, обмазка зі слідами побілки крейдою тощо. Масивна піч III була влаштована на глиняному прошарку з камінням в основі, уламками зернотерки, окремими плоскими конкреціями та поодинокими фрагментами посуду.

На горішній печі чи її припічку знаходилося кілька посудин. Рештки розвалів чотирьох горщиків (трьох ліпних та одного гончарного) лежали фактично на долівці останнього «будівельного» етапу підкліту, поверх вуглин і залишків горілих дощок, маючи чіткі сліди вторинного випалу внаслідок пожежі.

Фінальний етап існування житлової споруди засвідчила й інша, доволі виразна знахідка. Посеред котловану підкліту, поряд із піччю I та рештками огорожі «клітки» для тварин, на рівні долівки останнього етапу перепланувань, виявлені рештки згорілої дощатої дверки від клітки розміром 0,53 × 0,74 м прямокутної в плані форми (рис. 2). Вона нібито складалася з трьох тонких дощок шириною 0,16—0,18 м та довжиною 0,74 м. Слідів поперечин і цвяхів на цій деталі хатнього начиння виявлено не було. Натомість, посеред цих дощок вгадувалися контури згорілої круглої дерев'яної посудини діаметром 0,38—0,40 м, складеної з дощечок, з'єднаних обручами з гілок верболозу (рис. 2, 1). На північний схід по їх контуру лежав розвал залізної дужки до відра.

Виявлений підкліт був заглиблений у материк і влаштований над схилом пагорбу. Він мав прямокутну форму. Обсяг підкліту площею 18 м², із окремим входом з південно-східного боку — від старого узвозу, опалювався. Вірогідно, що внутрішній обсяг заглибини, з огляду на наявність певного простору між стінкою котловану і стінкою печі, був обшитий дерев'яними дошками або плахами, які могли закріплювалися системою стовпів, розташованих по периметру котловану (рис. 3, 4). Приміщення використовувалося в якості господарського та, на певному етапі, — за зимових умов — як місце утримання домашніх тварин чи птахів. Житлове приміщення дерев'яної оселі знаходилося зверху над підклітом і мало власну піч [Супруненко, Пуголовок, 2008, с. 130].

Отже, зазначеними комплексами на сьогодні і обмежується коло дворянських будівель. Поява «дворівневих» житлових будівель у домобудівній практиці сіверян, на думку О.В. Григор'єва, припадає на середину — другу половину X ст. [Григор'єв, 2000, с. 48—51, 99—100]. Варто зауважити, що дворянські житла подекуди зустрічалися і під час розкопок інших пам'яток Південної Русі початку — середини XI ст. [Моргунов, 2002, с. 56—66; Петрашенко, 2005, с. 33]. Вважалося, що подібні будівлі були широко розповсюдженими за часів існування Давньоруської держави. Проте на сьогодні з'явилися надійні підстави вважати, що вони характерні і для роменського житлобудування.

Інша справа, що поки достеменно не з'ясовано причини появи таких будівель в середовищі сіверян. Звісно, що можна вважати ці будівлі належними до соціальної верхівки сіверянського суспільства. Але виявлений в них речовий матеріал є схожим до того, що виявляють при дослідженні звичних заглиблених жител. Іншим можливим поясненням може бути те що час появи таких будівель сер. — др. пол. X ст. збігається з часом розпаду родоплемінного ладу, який завершився на рубежі X — XI ст. [Фроянов, 1996, с. 292] і таким чином, можливо, засвідчується чіткий розподіл території населеного пункту за мешканцями.

Баран В.Д. Славянская деревня раннего средневековья (по материалам поселения V—VII вв. у с. Рашков) // Древности славян и Руси. — 1988. — С. 12—18.

Григор'єв А.В. Северянская земля в VIII — начале XI века по археологическим данным // Тр. Тульской археол. эксп. — Тула, 2000. — Вып. 2.

Енукова О.Н. К вопросу о реконструкции роменского жилья (на материалах постройки Липинского городища) // Днепро-Донское междуречье в эпоху раннего средневековья. — 2005. — С. 46—53.

Енукова О.Н. Домостроительство населения Сейма и Псла в IX—XIII вв. // Тр. НИИ археологии юго-востока Руси Курского гос. ун-та. — Курск, 2007.

Левченко Д.І., Мироненко К.М., Супруненко О.Б. Про один роменсько-давньоруський комплекс з посаду літописної Лтави (за розкопками 1997 р.) // АЛЛУ. — 2001. — № 2. — С. 46—56.

Моргунов Ю.Ю. О некоторых особенностях домостроительства населения Сампсониев Остров на средней Суле // РА. — 2002. — № 2. — С. 56—66.

Моргунов Ю.Ю. Сампсониев Остров: Пограничная крепость на посольской окраине Южной Руси в XI—XIII вв. — М., 2003.

Пуголовок Ю.О. Про один із фактів поклоніння домашнім духам у середовищі літописних сіверян // Магістеріум. — Археологічні студії. — 2009. — 36. — С. 56—58.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Левченко Д.І., Приймак В.В. Звіт про охоронні розкопки Полтавського форштадту — посаду літописної Лтави у 1997 р. (м. Полтава) // НА ЦОДПА. — 1997. — Ф. е. — Спр. 150.

Супруненко О.Б., Пуголовок Ю.О. Пізньороменське житло на посаді літописної Лтави // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради: Зб. наук. праць. — 2008. — Т. II. — С. 122—131.

Супруненко О.Б., Пуголовок Ю.О., Мироненко К.М., Шерстюк В.В. Дослідження посаду літописної Лтави: Інститутська гора. — Київ; Полтава, 2009. — Частина перша.

Терпиловский Р.В., Моргунов Ю.Ю. Отчет Посольской экспедиции ИАУ о раскопках городища Сампсониев Остров (с. Сенча Лохвицкого р-на Полтавской обл.) в 1992 г. // НА ЦОДПА. — 1993. — Ф. е. — Спр. 33.

Фроянов И.Я. Рабство и данничество у восточных славян. — СПб, 1996.

Ю. А. Пуголовок

ДВУХЪЯРУСНЫЕ СООРУЖЕНИЯ РОМЕНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Двухъярусные сооружения роменской культуры известны среди памятников в бассейнах рр. Десны, Сулы, Ворсклы и Сейма. Фиксируются они благодаря наблюдениям за последовательностью залегания слоев и керамического материала в чертах котлована. Характерной особенностью таких жилищ есть остатки отопительного устройства, которое завалилось со второго этажа. Время их бытования припадает на поздний этап роменской культуры — сер. X — нач. XI вв.

Yu. O. Pugolovok

TWO-LEVELS BUILDINGS OF ROMENS`KA CULTURE

Two-level buildings of romens`ka culture are known among the monuments in the watershed of Desna, Sula, Vorskla and Seim. They are fixed due to observation on the deposition layers and ceramic material in outline of ditch. Characteristic feature of these dwellings is remains of heating equipment, which was tumbled from second floor. Period of their existence is the late stage of romens`ka culture — middle of X — beginning XI st.